

tották, ezúttal eggyel tovább lép, és a sok mindent megengedő átmeneti (rendkívüli) állapotok írója ezúttal nyíltan állást foglal. A *Báró Wenckheim hazatér* tekinthető a magyarság feletti végítéletnek, emellett istenbizonyítéknak is – le is írja csupa nagy betűvel a felgyújtott bozótos kapcsán, hogy ÉGŐ CSIPKEBOKOR (304.) –, ugyanis az egyik leginkább kézenfekvő értelmezés szerint valaki, tegyük hozzá, jogosan, megelégette azt, ami itt folyik, és igazságot szolgáltatott. Mert jól felismerhető az a szorongató érzés, és ez most nem Eszter úr küzdő értelme, ami egy ponton felmondja a szolgálatot, mondván, minden fájdalom és bukás az ész magyarázó indíttatásaiból fakad, hanem az, amikor az ember az ellehetetlenített, a megbántott, a sikertelen, az inhumán események bekövetkeztek a dolog értelmetlensége és esetlensége miatti sokk hatása alatt csak megáll, és arra gondol: „ez nem lehet igaz”. A magyarok nem jól sáfárkodtak a nekik kirendelt idővel, így Krasznahorkai elbeszéléstechnikai szempontok szerint is gazdag és mozgalmas, többszólamú regénye az eddig legbántóbb, sajnos mégis mélységesen igaz kinyilatkoztatásával pusztulásra ítél bennünket. De talán azért, mert egyetlen egyszer sem írja le azt, holott világos, hogy hol játszódik (*Gyula*), mindez talán az egész emberiségre kiterjeszhető ítélet. (*Magvető*)

MAKAI MÁTÉ

Előttem a halál

HARTAY CSABA: *HOLTÁG*

Hartay Csaba rendkívül termékeny szépírói munkássággal, nyolc verseskötettel és három regénnyel rendelkező szerző. A 2016 őszén megjelent *Holtág* ugyan egy helyütt szinte megidézi a 2012-es *Lerepül a hülye fejete*ket (128–129.), alapvetésében távol marad tőle, hangulati elemeiben pedig néhol a 2015-ös *Nemboci* líraibb részeit hívja elő. A *Holtág* elbeszélői módját, de legfőképpen témáját tekintve különbözik az említett két, könnyednek is nevezhető regénytől. Ahogyan a fülszöveg is megfogalmazza, Hartay harmadik regénye „a szeretet és az elmúlás egymás elleni harcát” állítja középpontba egy olyan történetben, ahol tizenkét éves főhősének kell az átélt trauma hatására felnőnie, s megküzdenie rajongott nagyapja elvesztésével.

Hartay nagyrészt párbeszédes tartalommal dolgozik, a szereplők által narrált szövegben a többféle, családtagok által képviselt szólam közül két lényeges nézőpont emelkedik ki, Olivéré és a nagypapáé, s e kettő közül is az előbbié a domináns szerep. A gyermek elbeszélő esetében mindig lényeges, hogy milyen következményekkel jár a gyermeki gondolkodás, és mennyire hiteles a fiatalok által elmondott történet. Világirodalmi hagyományunkban rendkívüli hatással bír, amikor megterhelő témáról kap tudósítást az olvasó egy gyerek szemszögéből (J. D. Salinger: *Zabhegyező*, Emil Ajar: *Előttem az élet*), e tradíció pedig a magyar irodalomban is előkelő helyen szerepel (Kertész Imre: *Sorstalanság*, Dragomán György: *A fehér király*, Borbély Szilárd: *Nincstelenek*). A *Holtág* több komoly témát is érint, mindezt döntően gyermeki szemszögéből, s Olivér elbeszélői elsőbbsége több funkcióval is felruházható.

Egyrészt állandó kíváncsisággal fordul a világ felé, folyamatosan kérdez, „tudá-lékoskodik” (76.), ez pedig a legtöbb felnőttből – akik belenyugszanak a tényekbe – hiányzik; másrészt kimondja azt, amitől a felnőttek félnek, amibe nem mernek belegondolni („mintha nem illene melegséggel megszólalni egy olyan helyen, ahol esetleg meghalnak emberek.” [75.], „nem lehet hazavinni egy másik nagypapát, ha a mienk [...] meghal” [75.]). Harmadrészt Olivér gyermeki nézőpontja oldja a nehézség téma teremtette feszültséget. Gondolatai, nyelvbotlásai és értetlensége még a komor részeken is képesek humorforrássá válni. „Lélek? Én is lélek?” (17.) „még ilyen műanyag zacskósapkát is kellett húzni a cipőnkre. Én a fejemre akartam, de akkor anya megragadta a karomat, hogy viselkedjek, nem otthon vagyunk.” (78.) „Mit kell nekem feldolgozni? Meg akarom nézni én is a nagypapát, nem feldolgozni.” (69.)

Olivér tizenkét éves, amikor szembesülnie kell nagypapa tüdőbetegségével, a gyógyíthatatlan COPD-vel. Hartay a gyermeki nézőpont segítségével megmutatja, hogy milyen hatással van még a legfiatalabbra is egy közeli rokon agóniája: „mi sem tudunk nem betegnek lenni egy kicsit” (186.). A fiú szemében mindig jó kedélyű nagypapa elvesztésekor megmutatkozik egy felejthetetlen, a szívből kitörölhetetlen tényező végleges elvesztésének ambivalenciája: „ő most is van, csak valahogy már nem velünk van, nem nekünk, valaki másé már ő egy ideje” (185.). E felismerés után következik a *Julcsi összefogja a haját* című, fokozottan lírai fejezet, amely vízió az elmúlásról – a nagypapa legyengült testében fészkelő tudat utolsó megnyilvánulása, miközben átadja magát a megsemmisülésnek.

A *Holtág* műfaját vizsgálva beszélhetünk novellaregényről vagy aparegényről. Ugyan van kronológia a néhány hónap alatt lejátszódó történetben, a fejezetek hiányérzet nélküli önálló egységekként is kezelhetők. A rövidebb mozaikokból felépülő regényben fontos szerepet kap az álomnarratíva, a szöveg nagy része pedig a gyermeki, fragmentált tudásra épít: azt tudja az olvasó is, amit Olivér lát vagy hall a körülötte lévők párbeszédéből. A fülszöveg családfőként hivatkozik a nagyszülőre, a történetből pedig kiderül, hogy Olivér apja egyáltalán nem vett részt a fia életében, csak néhány utalást kapunk arra vonatkozóan, mi is történhetett vele (öngyilkos lett vagy elutazott, kirúgták a helyi gimnáziumból, írói ambíciókkal rendelkezett és publikált is lapokban), emlékét csak egy féltve őrzött irodalmi periodika őrzi, amit Olivér anyja keres elő, fia kérésére. A nagypapa tulajdonképpen Olivér születésétől fogva egyfajta apaszerepet töltött be a fiú életében, ugyan soha nem volt a szülő szoros értelmében vett példakép, a fiú legjobb barátjaként hivatkozik rá (121.).

A regényt a fejezeteken túl beszélgetések, álmok és monológok osztják részekre. Nagypapa és Olivér beszélgetéseit hat fejezet tartalmazza. Összesen tizenkét fejezet foglalja magában egy-egy szereplő monológját, de itt is Olivér dominál, akinek nyolc monológ jut. Tíz fejezet két-két szereplő párbeszédén alapul, további nyolcban pedig az egyre szürreálisabb álomvíziók olvashatók. Az álom–halál párhuzam végigvonul a könyvön; ahogy súlyosbodik a betegség, egyre inkább az álmok veszik át a vezető szerepet, hiszen egyrészt a papa ilyen módon újraéli a múltját, másrészt így tud csak találkozni Olivérral, harmadrészt pedig ez szimbolizálja, hogy ő már egy „másik világ” felé tart.

A régre való emlékezés, a módosult és módosított múlt, illetve ennek rögzítése fontos szerepet kap. Többször tematizálódik, hogy mi tekinthető igaznak: az, ami megtörtént, az, amit elmesélünk vagy az, amit elhisznek. A nagypapa számtalanszor mesél Olivérnek a gyerekkoráról, lánya pedig azzal vádolja, hogy valóságalap nélküli történetekkel traktálja a fiút. Az emlékek működtetése teszi átjárhatóvá az élők és a halottak közti tereket. Ennek fontos szerepe van a későbbi szürreális álomfejezetekben, mert azok is ebből a tulajdonképpen kiszínezett (hiszen a múlt-ra való visszaemlékezés szükségszerűen torzítás) múltból táplálkoznak, keveredve a jelen egyes motívumaival (pl. Odorics doktor lesz az öreg csősz, 139.). Olivérre nagy hatást gyakorolnak nagypapa meséi, a történet vége felé ő is diktafonnal kezdi dokumentálni napjait, hogy majd legyen mit mesélnie annak, aki meghallgatja (195.).

Az elmúlással való szembenézés témáján túl jelentős szerepet kap a nagypapa alkohol- és nikotinfüggősége. A *Holtág*ban a szenvedélybetegség mindkét aspektusa láthatóvá válik, a fogyasztó és az őt körülvevő család viszonyulása is érzékelhető. A bódultság után való vágyakozás, a részegség mint cél folyamatos törekvések a családfő részéről, az alkohol valami olyat képvisel, ami az egyetlen birtokba vehető dologgá válik. „Részem a pia. Az alkohol az enyém. Mindig is az enyém volt.” (12.) „Ha hazamegyek, berúgok. Iszom egyet a pontyra.” (21.) Az idő megállításának illúziója is a szerhez kötődik, pedig épp az így nyert idő az, amit később elveszít, mert megrövidül az élete: „Ellazít. Olyankor nem gondolok arra, hogy vénülök.” (13.) A fogyasztással párhuzamosan megjelenik a függő személyiség önigazolása is: „Egy alkesz már reggel iszik. Én csak napközben iszom.” (43.) „A pia óriási segítség. De én nem vagyok alkoholista.” (42.) Néhol úgy tűnhet, képes objektíven reflektálni állapotára, ez azonban kimerül annyiban, hogy Olivért tiltja a szertől. A mámor tompít a problémákon és az ürességen, lányával egybehangzóan (50.) egyébként a nagypapa is bevallja, hogy az alkohol és a dohány egyfajta párhuzamos világba juttatja (42.). Igazi, sírig tartó függőségben szenved, még akkor is dohányzik, amikor érte jön a mentő (sőt, még a tüdőszanatóriumban is cigit lejmol) – hiába könyörög a család, hogy hagyjon fel az önpusztítással, nem hallgat rájuk. „Ne gyúts rá, most nyomtad el, hányszor könyörögtem neki.” (101.) Függőségét és felelősségét soha nem ismeri el, a legvégső stádiumban is a környezet és a körülmények áldozatának vallja magát (111.).

Más jellegű családi traumák is felszínre törnek a regényben. A már említett, rejtélyesen távozó, szellemkép-apán túl volt Olivérnek egy fiatalon elhunyt testvére is, Julcsi. A fájó titkok miatti elszigeteltség különösen Olivér édesanyját sújtja, aki-ről ráadásul azt is megtudjuk, hogy saját apja, Olivér hön szeretett nagyapja soha nem tudta igazán elfogadni. „Anyádat nem tudtam elfogadni. Haragudtam rá, hogy fest. Nem érdekelték a dolgai. Sosem tudtam vele beszélgetni.” (7.) A saját gyermek szimbolikus kitagadásán túl a nagypapa vétke még, hogy sosem volt képes igazán boldognak lenni. „És ezt a boldogtalanságot rá akartam húzni a környezetemben mindenkire.” (7.) A sokakkal keserű, jégszívű nagypapa élete végén egyedül Olivérrel képes normalizált kapcsolatot kialakítani.

Lényeges még a szöveg címévé emelt holtág-motívum is. A holtág fontos kapcsolódási pont a nagypapa és Olivér között, a közös horgászások helyszínéül szolgáló teret jelöli. A nagypapa királysága ez a hely, ahol ő diktálja a szabályokat (6.).

Később a családi elszigeteltségből adódó száműzetés helyévé válik, az iszapba temetett szeretet helyeként jelenik meg (7.). Olivér álmában a nagypapa utolsó élettere lesz, itt horgászott, ide van (ki)kötve élete utolsó időszakában (7.). Később, szintén egy vízióban nagypapa a holtak szigetére úszik a holtágból (142.), ezután a holtág mint kórház az élő folyók partjával kerül szembe (171.). Hogy végül az élet allegóriájává váljon: „Senkik vagyunk, csupán apróhalak mind, alig marad utánunk valami, csak a gyorsan csituló hullámok, majd apadás, és végül a kiszáradás.” (210.)

Ha csak pár szó erejéig is, de nem tudok eltekinteni a szöveg líraiságának vizsgálatától. Hartay regénye a legtöbb esetben egyszerű nyelvezettel operál, bizonyos helyeken ezt kiválóan ellensúlyozza a pontosan adagolt, érzékletes és látomásos líraiság. „Kínjaink közt a legszebb nyár éjszakázott.” (32.) „Ide beragadt egy elhullott idő. Egy zóna állomásozik a szűk teremben.” (139.) A könyv vége felé megszaporodnak ezek a helyek, a korábban már említett, *Julcsi összefogja a haját* című fejezet majdnem az elejétől fogva egy aprólékosan kidolgozott lírai látomás. Zárlista szövegszinten megidézi Nemes Nagy Ágnes *Vihar* című versét („csak a fű sötétzöld színe. Tó”, 190.). Nemes Nagy máshol is előkerül, az utolsó, *Egy utca melankóliája* címet viselő fejezetben a *Lázár* című verse szerepel. Ebben a fejezetben búcsúzik el nagypapa Olivértől, amikor a fiú tizenhét évesen újra vele álmodik. Az álom és egyben a regény befejezése pedig egy Hartay-versre játszik rá (*Egy utca melankóliája*) a következő szöveghelyeken: „A [...] járda függőhídként mozgott alattam” (220.); „Körülöttem fenyők pikkelyes combjai” (220.); „megint ilyen múlt következik” (221.); „a visszavont mozdulatok háza” (221.).

Hartay harmadik regénye megrázó tapasztalatról számol be: egy szeretett, közeli hozzátartozó elvesztéséről. A történetben egyetlen alkalommal sem nevén szólított nagypapa az egészségügy és a társadalom névtelen haldoklóját jeleníti meg, aki senkinek sem olyan fontos, mint Olivérnek. A *Holtág* főszereplőjével azonosulva az olvasó azzal a megrendítő felismeréssel gazdagodik, hogy egy családtag súlyos betegségével és visszafordíthatatlan leépülésével való kénytelen szembesülés mindannyiunkat újra egy tehetetlen, dacos, a csodákban örökké hinni akaró gyerekekkel tesz hasonlónak. (*Atheneum*)

LUKÁCS BARBARA

Felelős kiadó: IMRE LÁSZLÓ

Kiadja az Alföld Alapítvány megbízásából az Alföld szerkesztősége

Tipográfia: Kass János

Szedés, tördelés: Alföld szerkesztősége

Nyomás: Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen

Felelős vezető: György Géza elnök-vezérigazgató

Index: 25 901 ISSN: 0401—3174

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 4024 Debrecen, Piac u. 68. Telefon és fax: (52) 412-626 — Postafiók száma: 4001 Debrecen 144. — Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizetésben teljesíti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál (Bp., VIII. ker. Orczy tér 1. tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp., 1900). További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu — Évi előfizetés 7200 Ft, félévi 3600 Ft. — Befizetéskor minden esetben kérjük feltüntetni az *Alföld* irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat nevét.